

PRETTIESISKAS VAI NEPAMATOTAS BRĪVĪBAS IEROBEŽOŠANAS RADĪTA NEMANTISKĀ KAITĒJUMA ATLĪDZINĀŠANA

Mg. iur. Aldis Kaļva,

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas vieslektors, Latvija

Abstract

In this publication it was research non-pecuniary damages caused by law enforcement agency and its indemnification. As the goal of publication was set to discover and analyse the problem about non-pecuniary damages caused by law enforcement agency and its indemnification and to investigate whether the newly adopted law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative violations eliminates pre-existing problems with indemnification of non-pecuniary damage caused by law enforcement agency. The raised aim was achieved. It was found, that law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative Violations eliminates pre-existing problems when courts had problems determining the amount of compensation of non-pecuniary damages in accordance with Civil law article 5. However there are problems with fixed calculation of daily wages in the article 15. of the law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative violations.

The article uses the systemic, dogmatic and comparative method of studying and analyzing normative acts and court rulings.

Keywords: law enforcement institutions, moral detriment, compensation for damages, daily wage.

Ievads

Šajā rakstā pētīts tiesībaizsardzības iestāžu nepamatotas vai prettiesiskas personas brīvības ierobežošanas radīta nemantiskā kaitējuma jēdziens un pazīmes, kā arī tā atlīdzināšana. Tikai pavisam nesen – 2018. gada 1. martā stājies spēkā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums,¹ kurš nosaka ar nepamatotu vai prettiesisku

brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu, un kurš aizstāj līdz šim spēkā esošo likumu „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”². Jaunpieņemtajā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā morālā un personiskā kaitējuma jēdzieni aizstāti ar jēdzienu nemantiskais kaitējums, tādēļ rakstā morālā kaitējuma jēdziena vietā lietots nemantiskā kaitējuma jēdziens; savukārt, analizējot tiesu spriedumus lietās, kas tikušas izskatītas līdz 2018. gada 1. martam, lietots jēdziens – morālais kaitējums.

Problēmas aktualitāti pamato arī fakts, ka pēdējos pāris gados ir vērojams krass morālā kaitējuma atlīdzības prasību skaita pieaugums, tostarp arī prasību par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcības rezultātā, kad nepamatoti vai prettiesiski ir tikusi ierobežota personas brīvība.

Izanalizējot Latvijas Tiesu portālā pieejamos anonimizētos tiesu nolēmumus, var secināt, ka 2017. gadā ir tikuši pieņemti vairāki desmiti tiesu nolēmumu lietās par morālā kaitējuma atlīdzību, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā³. Šāds pieņemto tiesu nolēmumu skaits gada laikā tik šaurā lietu kategorijā ir vērtējams kā liels, līdz ar to apliecinot tēmas aktualitāti.

Raksta mērķis ir izpētīt likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” un jaunpieņemtā „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas, noskaidrojot, vai līdz ar jauna likuma pieņemšanu novērstas iepriekš pastāvošās problēmas morālā kaitējuma atlīdzības noteikšanā, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā.

Kā raksta uzdevumi tika noteikti:

- 1) analizēt normatīvos aktus, kas regulē iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarītā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu;
- 2) veikt atbildības par nemantisko kaitējumu iestāšanās priekšnosacījumu analīzi;
- 3) izpētīt tiesu nolēmumus par tiesību aizsardzības iestāžu nodarītā morālā kaitējuma atlīdzināšanu un veikt to analīzi.

Rakstā galvenokārt izmantotas sekojošas zinātniskās pētniecības metodes: dogmatiskā metode, sistēmiskā metode un salīdzinošā metode. Dogmatiskā metode tiks piemērota, lai iegūtu tiesisko normu juridiskā satura pareizu izpratni. Tā tiks izmantota rakstā izvirzītā mērķa sasniegšanai – uz esošo tiesību normu analīzes bāzes izdarīt zinātniski pamatotus secinājumus, kurus izmantot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” tiesību normu pilnveidošanas procesā, izstrādājot jaunas tiesību normas vai pārstrādājot jau esošās. Sistēmiskā metode tiks pielietota, analizējot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas kopsakarā ar citiem normatīvajiem aktiem. Salīdzinošā metode tiks izmantota, salīdzinot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas ar likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” tiesību normām.

Rakstā lietoti atslēgvārdi – tiesību aizsardzības iestādes, nemantiskais kaitējums, zaudējumu atlīdzināšana, dienas nauda.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas nodarīts nemantiskais kaitējums

Personas tiesības celt prasību par viņai nodarītā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, kopš 2018. gada 1. marta ir noteiktas „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 1. pantā, kurā ir noteikts, ka privātpersonai ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par nemantisko kaitējumu, kas tai nodarīts kriminālprocesā iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības dēļ. Lai iestātos likumā noteiktā atbildība par nodarīto nemantisko zaudējumu, ir jākonstatē tādi paši pamati jeb priekšnosacījumi, kādi vajadzīgi atbildībai mantisko zaudējumu atlīdzības formā, bet tieši attiecībā uz nemantisko kaitējumu⁴.

No iepriekš minētā izriet, ka iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā radīta nemantiskā kaitējuma konstatēšanai jānoskaidro:

- 1) neatļauta darbība jeb prettiesiska rīcība;

- 2) nemantiskā kaitējuma esamība;
- 3) cēloņsakarība starp prettiesisko rīcību un morālā kaitējuma rašanos.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskā rīcība, kas var būt pamatā nemantiskā kaitējuma atlīdzībai, var izpausties kā nelikumīga vai nepamatota rīcība. Kā noteikts „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 6. panta pirmajā daļā, iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība ir uzskatāma par prettiesisku, ja ar šo rīcību pārkāptas tiesību normas, un vēlāk iestājies viens no likumā norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma tiesiskajiem pamatiem. Prettiesisku rīcību konstatē ar iestādes, kriminālprocesā pilnvarotas amatpersonas vai tiesas nolēmumu. Savukārt, atbilstoši iepriekš minētā panta otrajai daļai, iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība ir uzskatāma par nepamatotu, ja tās lēmums pieņemšanas brīdī ir atbildis materiālo un procesuālo tiesību normām, taču vēlāk radies kaitējuma atlīdzināšanas tiesiskais pamats.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā radītā nemantiskā kaitējuma, kas radies ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu, atlīdzināšanas tiesiskie pamati ir:

1. spēkā stājies attaisnojošs tiesas spriedums, ar kuru persona atzīta par nevainīgu un attaisnota visās pret to celtajās apsūdzībās;
2. kriminālprocess pilnībā izbeigts personu rehabilitējošu apstākļu dēļ;
3. spēkā stājies tiesas spriedums, ar kuru persona attaisnota apsūdzībā par kādu no noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem tā saukta pie kriminālatbildības, ja šai personai konkrētā kriminālprocesa gaitā tika piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts procesuāls piespiedu līdzeklis un par noziedzīgu nodarījumu, par kura izdarīšanu persona notiesāta, likums neparedz brīvības atņemšanas sodu;
4. kriminālprocess izbeigts tā daļā personu rehabilitējošu apstākļu dēļ, ja šai personai attiecīgā kriminālprocesa gaitā tika piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts procesuāls piespiedu līdzeklis un kriminālprocess turpinās tā daļā par noziedzīgu nodarījumu, par kura izdarīšanu likums neparedz brīvības atņemšanas sodu;
5. attiecīgajā kriminālprocesā piemērotā ar brīvības atņemšanu saistītā procesuālā piespiedu līdzekļa ilgums pārsniedzis ar

galīgo spriedumu piesprietā brīvības atņemšanas soda ilgumu.

Savukārt gadījumi, kad persona ir tiesīga prasīt iepriekš minētā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, ir:

- piespriests kriminālsods un persona šo sodu izcietusi pilnībā vai daļēji;
- piemērots Kriminālprocesa likumā paredzētais ar brīvības atņemšanu saistītais procesuālais piespiedu līdzeklis;
- piemērots Krimināllikumā paredzētais ar brīvības atņemšanu saistītais medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis;
- kriminālprocesa ietvaros piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē;
- piemērots administratīvais arests un tas pilnībā vai daļēji izpildīts;
- piemērota administratīvā aizturēšana, kas pārsniedza likumā noteikto administratīvās aizturēšanas termiņu⁵.

No iepriekš minētā ir secināms, ka, lai kāda persona būtu tiesīga prasīt ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzību, ir jāpastāv gan kādam no iepriekš minētajiem kaitējuma atlīdzināšanas pamatiem, gan atlīdzināšanas gadījumam.

Izpētot tiesu nolēmumus lietās par nemantiskā kaitējuma atlīdzības piedziņu, kas radies saistībā ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu, var konstatēt, ka gandrīz visās apskatītajās lietās iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība, kas bijusi pamatā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai, izpaudusies kā nepamatota.

Kā piemēru augstāk izteiktajam apgalvojumam var minēt spriedumu lietā Nr. C27103414⁶, kurā uzskatāmi redzama prokuratūras rīcība, kas ir izpaudusies kā nepamatota. Šajā lietā persona B bija cēlusi prasību pret Ģenerālprokuratūru par morālā kaitējuma atlīdzināšanu par to, ka viņa bez iemesla atradās apcietinājumā 98 diennaktis. Un proti, 2013. gada 11. janvārī persona B tika aizturēta par izdarītu noziegumu pēc Krimināllikuma 175. panta trešās daļas krimināllietā Nr. X un vēlāk atzīta par aizdomās turēto šajā krimināllietā. Kā drošības līdzeklis tika piemērots apcietinājums. Persona B apcietinājumā atradās līdz 2013. gada 19. aprīlim. 2013. gada 31. maijā prokurors C pieņēma lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu pret personu B, jo pirmstiesas izmeklēšanas gaitā neizdevās pierādīt personas B vainu.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa personas B prasību apmierināja daļēji un nosprieda piedzīt par labu personai B morālā kaitējuma atlīdzību.

Analizējot iepriekš minēto tiesas spriedumu, var konstatēt, ka prokuroram C bija pamats ierosināt drošības līdzekļa apcietinājuma piemērošanu, jo veicot kratīšanu personas B dzīvoklī, tika atrastas dažas no personai X piederošā dzīvoklī nozagtajām mantām. Līdz ar to prokurora darbības, t. i., lēmuma ierosinājums par personas B apcietināšanu un apcietinājuma pagarināšanu ir bijušas nepamatotas, nevis nelikumīgas, jo lēmumu pieņemšanas brīdī lēmumi atbilda procesuālo tiesību normām, taču vēlāk radās zaudējumu atlīdzināšanas tiesiskais pamats – krimināllietas izbeigšana personu rehabilitējošu apstākļu dēļ.

Tiesu nolēmumos ir konstatējamas atziņas, ka ne vienmēr katrs tiesību aizskārums rada morālo kaitējumu, gluži tāpat, kā ne katra prettiesiska rīcība rada zaudējumus. Tādēļ morālā kaitējuma atlīdzības prasībās cietušajam ir jāpierāda, ka viņam ar konkrēto tiesību aizskārumu ir radītas kaitīgās sekas – morālais kaitējums. Tomēr šāds pienākums atkrīt personām, pret kurām vērstā neatļautā darbība ir izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret viņu dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret viņu ģimeni, vai ja viņa ir bijusi nepilngadīga⁷. Šādos gadījumos morālais kaitējums ir prezumējams. „Prezumējot morālo kaitējumu tiek pieņemts, ka konkrēts aizskārums konkrētai personai varētu izraisīt nepamatotas ciešanas”⁸.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā radītā nemantiskā kaitējuma prezumēšana ir atzīstama par pareizu rīcību, jo, kā secināms no šajā nodaļā iepriekš minētajiem nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas tiesiskajiem pamatiem, nemantiskā kaitējuma atlīdzība ir paredzēta tikai gadījumos, kad spēkā stājies personu attaisnojošs tiesas spriedums vai kad kriminālprocess izbeigts personu rehabilitējošu apstākļu dēļ, savukārt gadījumos, kad persona faktiski ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, taču nav tikusi saukta pie kriminālatbildības ar notiesājošu tiesas spriedumu, t. i., kriminālprocess izbeigts uz personu nereabilitējošu apstākļu pamata, šai personai nav tiesību saņemt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu.

Nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma noteikšana

Analizējot līdz 2018. gada 1. martam spēkā esošo likumu „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” var konstatēt, ka tajā nebija noteikti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji. Morālā kaitējuma atlīdzības apmēru noteica tiesa pēc sava ieskata. Tiesu nolēmuma mērķis ir dot cietušajam taisnīgu apmierinājumu⁹. Gadījumos, kad lieta ir jāizspriež pēc tiesas ieskata, tiesai atbilstoši Civilprocesa likuma 5. panta sestās daļas noteikumiem ir nepieciešams analizēt citās līdzīgās lietās norādītos apsvērumus par atlīdzinājuma apmēru¹⁰. Kā paredz Civilprocesa likuma 193. panta piektās daļas noteikumi, tiesai sprieduma pamatojumā ir jānorāda argumenti, kuru dēļ tā ir uzskatījusi, ka noteiktais morālā kaitējuma atlīdzinājums ir taisnīgs un samērīgs – tāds, kas dod apmierinājumu cietušajai personai un vienlaikus kalpo arī kā līdzeklis pušu samierināšanai un sasniedz ģenerālās prevencijas mērķi¹¹.

Tā kā iepriekš minētajā likumā nebija noteikti nekādi kritēriji, pēc kuriem tiesām vadīties, nosakot atlīdzības apmēru par iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā personai nodarīto morālo kaitējumu, šādus kritērijus var meklēt Latvijas Republikas Augstākās tiesas spriedumos. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 20. jūnija spriedumā lietā Nr. C27156610¹².

Šajā spriedumā ir norādīts, ka tiesai, nosakot morālā kaitējuma atlīdzības apmēru, ir jāņem vērā un jāsniedz vērtējums šādiem apstākļiem:

- 1) cik nozīmīgas ir ar likumu aizskartās intereses;
- 2) jāizvērtē konkrētā aizskārums smagums, piemēram, salīdzinot gadījumus, kad nevainīga persona tiek saukta pie kriminālatbildības par kriminālpārkāpumu vai arī par smagu noziegumu, tad personai nodarītais morālais kaitējums pēdējā gadījumā būs ievērojami lielāks. Tāpat arī, salīdzinot gadījumu, kad kriminālprocesa laikā personai nav piemērots drošības līdzeklis, ar gadījumu, kad nepamatoti piemērots drošības līdzeklis apcietinājums, utt.;
- 3) jāizvērtē kaitējuma nodarītāja vainas pakāpe, piemēram,

morālā kaitējuma apmēru var iespaidot apstākļi, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais piespiests sniegt liecības. Vēl jo vairāk, ja šāda piespiešana saistīta ar vardarbību vai ņirgāšanos;

- 4) cietušā rīcība, piemēram, apsverot jautājumu par lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos, vērā ņemams ne tikai procesa ilgums pats par sevi, bet arī lietas sarežģītība, lietas iemesli, kriminālprocesa norise;
- 5) radīto seku neatgriezeniskums, piemēram, ja veselībai nodarīts kaitējums, tad būtisks ir apstākļi, vai tas ir paliekošs vai tomēr novēršams un kādā laika posmā;
- 6) citi būtiski apstākļi, kuriem var būt nozīme morālā kaitējuma taisnīgas atlīdzības noteikšanā.

Analizējot tiesu nolēmumus par iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā radīto morālo kaitējumu atlīdzināšanu, jākonstatē, ka tiesas, nosakot atlīdzināmā morālā kaitējuma apmēru, bieži vien tikai vispārīgi norāda, ka, nosakot morālā kaitējuma apmēru, vērtēja morālā kaitējuma smagumu un sekas, prasītāja personību, nozieguma, par kura izdarīšanu celta apsūdzība un taisīti tiesu nolēmumi, smagumu, bet konkrētu iepriekšminēto apstākļu analīzi attiecībā uz nosakāmā morālā kaitējuma apmēru tā arī neveic (piemēram, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. C27245611¹³; Valmieras rajona tiesas 2014. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. C39045112¹⁴; Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C27226313/10¹⁵). Iepriekš minētie apstākļi ir tādi, kas katrā konkrētā gadījumā obligāti ir jāizvērtē un jāņem vērā, nosakot kompensācijas apmēru.

Izpētot tiesu nolēmumus morālā kaitējuma atlīdzinājuma lietās, var secināt, ka nepastāvot likumā noteiktiem konkrētiem kritērijiem morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanai, netika izveidota vienveidīga tiesu prakse morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanai, jo ir konstatējami gadījumi, kad divās lietās, kurās ir gandrīz vai identiski lietas apstākļi, tiesu piespriestie morālā kaitējuma atlīdzības apmēri ir atšķirīgi.

Piemēram, šādas atšķirības konstatējamas, salīdzinot Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014. gada 11. aprīļa spriedumu lietā Nr. C04209812¹⁶ (turpmāk tekstā – lieta Nr. 1) un Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra

spriedumu lietā Nr. C27248312¹⁷ (turpmāk tekstā – lieta Nr. 2). Abās lietās cietušie ir cēlušī prasības tiesā pret Latvijas valsti Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas personā, par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu. Abās lietās cietušie tika atzīti par aizdomās turētajiem sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā un kā drošības līdzeklis viņiem ir ticis piemērots apcietinājums. Cietušais lietā Nr. 1, līdz lietas izskatīšanai tiesā, apcietinājumā pavadīja piecus mēnešus, savukārt cietušais lietā Nr. 2 – deviņus mēnešus. Ar apgabaltiesu spriedumiem cietušie abās šajās lietās ir tikuši atzīti par vainīgiem un notiesāti ar brīvības atņemšanu. Tāpat abās lietās Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta pieņēma spriedumus, ar kuriem personas (būdamas apsūdzēto statusos krimināllietās) tika attaisnotas un tiesas zālē atbrīvotas no apcietinājuma. Lietā Nr. 1 līdz atbrīvošanai apcietinājumā tika pavadīts gads un deviņi mēneši, savukārt lietā Nr. 2 – 1 gads un septiņi mēneši. Tāpat personām abās lietās, kamēr viņi atradās apcietinājumā, bija radušās veselības problēmas. Saskaņot pirmstiesas procesā apcietinājumā pavadīto laiku ar laiku, ko viņi pavadīja apcietinājumā līdz attaisnojošajam tiesas spriedumam, ir secināms, ka lietā Nr. 1 apcietinājumā ir pavadīti divi gadi un divi mēneši, savukārt lietā Nr. 2 – divi gadi un septiņi mēneši.

Kā redzams, abās lietās ir līdzīgi lietas apstākļi, tādēļ būtu tikai loģiski, ja arī tiesas noteiktā morālā kaitējuma atlīdzības apmēri būtu līdzīgi. Taču tiesu nospriestie morālo kaitējumu atlīdzības apmēri ir krasi atšķirīgi. Tā, lietā Nr. 1 ar Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2012. gada 16. maija spriedumu cietušā labā tika piedzīta morālā kaitējuma atlīdzība Ls 4000 (EUR 5691.49) apmērā. Šādu morālā kaitējuma atlīdzības apmēru šajā lietā par pamatotu atzinusi Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta 2014. gada 11. aprīļa spriedumā lietā Nr. C04209812. Savukārt lietā Nr. 2 ar Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra spriedumu cietušā labā tika piedzīta morālā kaitējuma atlīdzība Ls 2500 (EUR 3557.18).

Var secināt, ka aptuveni identiskos apstākļos abos spriedumos noteiktie morālā kaitējuma atlīdzības apmēri atšķiras gandrīz par 40%.

Lai noskaidrotu, vai ar jaunpieņemto „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumu” ir novērsta iepriekš aprakstītās problēmas

morālā kaitējuma atlīdzināšanas apmēra noteikšanā, pievērsīsimies sīkākai likuma normu analīzei. Jākonstatē, ka atšķirībā no līdz šim spēkā esošā likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”¹⁸, „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” ir ietverti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji. Proti, saskaņā ar likuma 15. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā noteikto fiziskajai personai izmaksā kaitējuma atlīdzību par prettiesisku vai nepamatotu brīvības ierobežošanu divu dienu darba samaksas apmērā par katru dienu (24 stundām), kurā personas brīvība bija ierobežota. Aprēķinot nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēru, ņem vērā kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata iestāšanās brīdī valstī noteikto minimālo mēnešalgu. Vienas dienas darba samaksu aprēķina, dalot valstī noteikto minimālo mēnešalgu kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata iestāšanās brīdī ar 30. Vienas dienas darba samaksu nosaka veselos skaitļos, atmetot ciparus aiz komata.

Līdz ar to „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” ir novērsta problēma attiecībā uz nepamatotas vai prettiesiskas brīvības ierobežošanas nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu, jo normatīvajā aktā ir noteikti konkrēti morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji.

Turpmāk pievērsīsimies iepriekš minēto kritēriju analīzei. Nemantiskā kaitējuma atlīdzības noteikšanas pamatam tiek izmantots valstī noteiktās minimālās mēnešalgas apmērs. Šādu noteikumu var atzīt par pamatotu, jo tas ir objektīvs nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritērijs.

Pamatots ir arī noteikums, ka par katru dienu (24 stundām), kurā personas brīvība bija ierobežota, tai izmaksā nemantiskā kaitējuma atlīdzību divu dienu darba samaksas apmērā, jo prettiesiska vai nepamatota personas brīvības ierobežošana ir būtisks personas pamattiesību ierobežojums, kam ir nepieciešams pienācīgs nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmērs un divu dienu darba samaksa šajā gadījumā spēj šo funkciju pildīt.

Tomēr neatbilstošs ir atlīdzības apmēra noteikšanas kritērijs, saskaņā ar kuru vienas dienas darba samaksu aprēķina, dalot valstī noteikto minimālo mēnešalgu kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata

iestāšanās brīdī ar 30. Nav izprotams, kādēļ likumdevējs, lai noteiktu vienas dienas darba samaksu, ir noteicis kritēriju, ka minimālā mēnešalga ir jādala ar 30, jo kā izriet no Darba likuma¹⁹ 131. panta un 133. panta pirmās daļas, minimālo mēnešalgu veido nostrādāta pilna darba slodze – 40 stundas nedēļā, 160 stundas mēnesī, t. i., piecas darba dienas nedēļā, divdesmit darba dienas mēnesī, nevis trīsdesmit. Minimālā mēnešalga ir samaksa par darba dienām, nevis par visām kalendārajām dienām. No iepriekš minētā ir secināms, ka „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtajā daļā ietvertais noteikums vienas dienas darba samaksas aprēķināšanai ir pretrunā ar Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumos Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”²⁰ noteikto minimālo stundas tarifa likmes aprēķināšanas formulu, pēc kuras aprēķināma minimālā vienas dienas darba samaksa. Pēc iepriekš minētās formulas 2018. gadā minimālā vienas dienas darba samaksa par 8 stundu darba dienu nedēļā ir 21.5 eiro, noapaļojot – 22 eiro. Savukārt saskaņā ar „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturto daļu vienas dienas darba samaksa ir 14.33 eiro, noapaļojot – 14 eiro.

Tā ir būtiska izmaksājamā nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra atšķirība, jo, ja personai četrdesmit dienas nepamatoti ierobežota brīvība, tad, pamatojoties uz „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtajā daļā noteikto vienas dienas darba samaksas aprēķinu, personai tiks izmaksāta nemantiskā kaitējuma atlīdzība 1120 eiro apmērā. Savukārt, ja vienas dienas darba samaksa tiktu aprēķināta, pamatojoties uz Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumiem Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”, personai būtu jāizmaksā nemantiskā kaitējuma atlīdzība 1760 eiro apmērā.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, jāatzīst, ka „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtais daļas pašreizējā redakcija ir nepilnīga un nenodrošina atbilstošu nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra aprēķināšanu.

Secinājumi

1. Nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas pamats ir iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiska vai nepamatota rīcība. Rīcība ir uzskatāma par prettiesisku, ja ar to ir tikušas pārkāptas tiesību normas, bet par nepamatotu – ja tā ir atbildusi tiesību normām, taču vēlāk iestājies viens no „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma gadījumiem.
2. Lai konstatētu, vai ar iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgu vai nepamatotu rīcību ir radīts nemantiskais kaitējums, ir jākonstatē:
 - neatļauta darbība jeb prettiesiska rīcība;
 - nemantiska kaitējuma esamība;
 - cēloņsakarība starp prettiesisko rīcību un nemantiskā kaitējuma rašanos.
3. Vēsturiskajā likumā „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” nebija noteikti kritēriji ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu radīta morālā kaitējuma aprēķināšanai. Līdz ar to nebija izveidojusies vienveidīga tiesu prakse, un lietās ar līdzīgiem lietas apstākļiem dažkārt atšķīrās morālā kaitējumu atlīdzības apmēri.
4. Kopš 2018. gada 1. marta Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā ir noteikti konkrēti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji.
5. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15. panta ceturtajā daļā noteiktais vienas dienas darba samaksas aprēķins ir pretrunā ar Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumos Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu” noteikto minimālās stundas tarifa likmes aprēķinu.
6. Pretrunas novēršanai ir jāizdara grozījums Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15. pantā, izsakot panta ceturtās daļas

pirmo teikumu šādā redakcijā: „(4) Vienas dienas darba samaksu aprēķina, pamatojoties uz šā likuma 4. panta pirmajā daļā un 5. pantā (ja pilnībā vai daļēji izciests administratīvais arests) minēto nosacījumu iestāšanās brīdī valstī spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”.

Atsauces

- ¹ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. 30.11.2017. likums/LV, 252 (6079), 19.12.2017.
- ² Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. 28.05.1998. likums/LV, 176/178 (1237/1239), 16.06.1998., Ziņotājs, 14, 16.07.1998. Zaudējis spēku.
- ³ Anonimizētu nolēmumu atlase. Pieejams <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [skatīts 14.04.2018.].
- ⁴ Turpat, 23. lpp.
- ⁵ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. 30.11.2017. likums/LV, 252 (6079), 19.12.2017.
- ⁶ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 18. jūnija spriedums Lietā Nr. C27103414. Pieejams <http://tiesas.lv/nolemumi> [skatīts 14.04.2018.].
- ⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC – 309/2012, 2012.
- ⁸ Bitāns A., Par morālā kaitējuma izpratni Latvijā. – Latvijas Vēstnesis: Jurista Vārds, Nr. 27 (220), 2001.
- ⁹ Sinaiskis V., Latvijas Civiltiesību apskats. – Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996., 147. lpp.
- ¹⁰ Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normas piemērošanā. Rakstu krājums. E. Meļķiša zin.red. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2003., 236. lpp.
- ¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri, VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs. Balodis R. (Zin. red.). – Rīga: Latvijas Vēstnesis; 2011., 159. lpp.
- ¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 20. jūnija spriedumā lietā Nr. C27156610.
- ¹³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. C27245611.
- ¹⁴ Valmieras rajona tiesas 2014. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. C39045112.
- ¹⁵ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C27226313/10.
- ¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. C04209812.
- ¹⁷ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra spriedums lietā Nr. C27248312.
- ¹⁸ Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas

- rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. 28.05.1998. likums/LV, 176/178 (1237/1239), 16.06.1998., Ziņotājs, 14, 16.07.1998. Zaudējis spēku.
- ¹⁹ Darba likums. 20.06.2001. likums/LV, 105 (2492), 06.07.2001., Ziņotājs, 15, 09.08.2001.
- ²⁰ Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu. Ministru kabineta 24.11.2015. noteikumi Nr. 656/LV, 232 (5550), 26.11.2015.

Аннотация

В данной статье исследуется проблематика компенсации и возмещения морального вреда, нанесённого в результате незаконного лишения свободы.

В процессе исследования были выявлены и проанализированы проблемы, связанные с определением размера морального возмещения вследствие противозаконной или неправомерной деятельности учреждения, прокуратуры или суда.

Цель данной статьи – исследовать, устраняет ли новый «Закон о возмещении вреда, нанесённого в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» имеющиеся проблемы в определении морального ущерба, возникшего в результате противозаконной или неправомерной деятельности учреждения, прокуратуры или суда. Поставленная цель была достигнута: было выявлено, что «Закон о возмещении вреда, нанесённого в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» устраняет имевшиеся до этого недочёты, когда суд сталкивался с проблемой определения размера морального ущерба согласно статье 5-ой Гражданского закона. Но всё же было выявлено, что в «Законе о возмещении нанесённого вреда в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» имеется проблема, касающаяся части четвёртой статьи 15-ой Закона о труде о расчёте заработной платы за день.

В статье при исследовании и анализе нормативных актов и постановлений суда использовались системный, догматический и сравнительный методы исследования.